

במדבר סיני.

א. 1. במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש⁽¹⁾ השני. כל הדברות שנאמרו בשנה ראשונה קודם שהוקם המשכן כת' בהן⁽²⁾ בהר סיני, אבל משהוקם המשכן באחד לחדש בשנה שנייה לא יאמר בהר סיני אבל במדבר סיני באהל מועד. וכן מוכיח לפנינו דכת'⁽³⁾ ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר [י"] את משה בהר סיני, קודם שהוקם המשכן או היו תולדות אהרן ארבעה⁽⁴⁾ ואלה שמות בני אהרן נדב ואביהוא ואלעזר ואיתמר, אבל לסוף בשנה שנייה שהוקם המשכן לא היו כי אם שנים, לפי שלבסוף כשהוקם המשכן בשנה שנייה נאמר⁽⁵⁾ וימת נדב ואביהוא לפני י"י במדבר סיני, במדבר סיני היו ארבעה ולבסוף שנים כי בו כיום שהוקם אהל מועד מתו נדב ואביהוא: 2. שאו את ראש כל עדת. לפי שמעתה צריכים ללכת לארץ ישראל ובני עשרים ראויים לצאת⁽⁶⁾ בצבא המלחמה שהרי בעשרים בחדש השני הזה נעלה הענן כדכת' בפרשת בהעלותך⁽⁷⁾ וכת' שם⁽⁸⁾ נוסעים אנחנו אל המקום וג'. ולכך צוה הק' בתחילת חדר זה למנות: 19. ויפקדם במדבר סיני. לפי שבמנין שני שבפנחס כת'⁽⁹⁾ וידבר משה ואלעזר אותם בערבות מואב, לכך נאמר כאן כי חשבון דראשון היה במדבר סיני: 47. והלויים למטה אבותם לא התפוקדו בתוכם. כמו שמפרש והולך⁽¹⁰⁾ אך את מטה לוי לא תפקד וג' ומפרש טעם כי לא ילכו בצבא המלחמה אלא⁽¹¹⁾ הפקד את הלויים על משכן העדות וג':

(1) בכ"י: לחדש לחדש שתי פעמים. — ⁽²⁾ שמות לא, יח; לר, לב; ויקרא ז, לח; כה, א; כו, מי; כז, לר. — ⁽³⁾ ז, א. — ⁽⁴⁾ ג, ב. — ⁽⁵⁾ ג, ד. — ⁽⁶⁾ בכ"י: לשאת. — ⁽⁷⁾ י, יא. — ⁽⁸⁾ י, כט. — ⁽⁹⁾ כו, ג. — ⁽¹⁰⁾ בפסוק מט. — ⁽¹¹⁾ בפסוק נ.

ב. 2. באותות. סימן היה בנס של כל דגל, כנף בשל יהודה אריה, בשל יוסף שור⁽¹⁾: מנגד. מרחוק: 17. בתוך המחנות. שני דגלים נוסעים תחילה, ואחר כן המשכן והלויים, ואחר כן שני דגלים אחרונים: כאשר יחנו כן יסעו. בכל ענין שהיו סביב למשכן הארבעה דגלים, כך היו סביב דרך הליכתם. ודרך ימין נמנו הדגלים, מזרח ודרום מערב וצפון:

ג. 1. ואלה תולדות אהרן ומשה. תחילה מנה תולדות ישראל ואחר כך תולדות הכהנים ואחר כך תולדות הלויים. ועתה מונה תולדות אהרן. ותולדות משה לפנינו עם הלויים דכת⁽²⁾ ולקחת משפחת העמרמי, והו משה ואהרן ובניו אשר יקראו על שבט הלוי, כי לא היו לעמרם בנים רק משה⁽³⁾ ואהרן⁽⁴⁾ ויבדל אהרן להקדישו ומשה ובניו יקראו על שבט הלוי: ביום דבר י"י את משה⁽⁵⁾ בהר סיני. שזהו קודם שהוקם המשכן אז היו ארבעה. אבל בשנה שנייה שהוקם המשכן במדבר סיני לא נשארו כי אם אלעזר ואיתמר כמו שפירשתי למעלה בתחילת פרשה⁽⁶⁾. שכל מקום שנאמר בהר סיני זהו קודם שהוקם המשכן, אבל משנבנה אהל מועד לא נאמר אלא במדבר סיני: 9. נתונים [נתונים]. כפל לשון, כמו⁽⁷⁾ נתן נתן להם אחות נחלה, דונט דונק⁽⁸⁾ ב"ל: 10. ואת אהרן ואת בניו תפקד. תעשהו פקיד וממונה עליהם, כמו⁽⁹⁾ ויפקד שר הטבחים את יוסף: 15. כל זכר מבן חדש ומעלה תפקדם. לפי שהיו באים לפטור את הבכורות שחייבין פריון מבן חדש ומעלה, לכן גם מניינם מבן חדש: 27. ולקחת משפחת העמרמי. משה ובניו. עתה מפרש מה שכתוב למעלה⁽¹⁰⁾ ואלה תולדות אהרן ומשה: 49. הפרדיום. מיותר⁽¹¹⁾ מ"ם כמ"ם של ריקם, ⁽¹²⁾הכנס, שלשום: שלש מאות שהלויים עודפים על שנים ועשרים אלף⁽¹³⁾ בכורות היו ואין בכור מפקיע בכור. כך פירשו רבותינו⁽¹⁴⁾:

ד. 5. אהרן ובניו בנסוע המחנה. שני דגלים ראשונים שנוסעים תחילה קודם שיסע המשכן והלויים: 10. ונתנו על המוט. טועה

⁽¹⁾ הלך בדרך האגדה הנמצאת במדבר רבא. — ⁽²⁾ בפסוק כו. — ⁽³⁾ בכ"י: משה משה, שתי פעמים. — ⁽⁴⁾ השתמש בדברי המקרא בדברי הימים א' כג. יד. — ⁽⁵⁾ בכ"י: אל משה. — ⁽⁶⁾ א. א. — ⁽⁷⁾ כו. י. — ⁽⁸⁾ *donnant* לעו של קתן, *donnez* לעו של נתונים. עיין RSBM דף 95 סימן 30. — ⁽⁹⁾ בראשית מ, ד. — ⁽¹⁰⁾ עיין דבריו לפסוק א. — ⁽¹¹⁾ בכ"י מיותר מיותר שתי פעמים. — ⁽¹²⁾ שמות ח, יג. יד. — ⁽¹³⁾ עיין רש"י לפסוק לט. — ⁽¹⁴⁾ בבכורות דף ה ע"א.

היה בזה ר' יוסף קרא מדלא כת' כדכת' (1) במוט בשנים. והיה רצה לומר שכל המוט היה תחת הכלים מדכת' על. השיבותי כי המוטות היו בצדי הכלים כדרך כל משא שנותנין המוטות בטבעות שבצידי הכלים כדכת' בפרשת המשכן (2), אבל לשון ונתנו ראוי לימר על המוט ואצל לשון משא יאמר במוט כדכת' (3) וישאודו במוט (4) ונשא בם את השולחן וכת' (5) על כתף יסבלוהו (6) אין לכם משא בכתף. כלומר בדבר זה נושאין את זה: 15. ואחרי כן יבואו בני קהת. לאחר שתכסו את הארון והכלים: 20. כבלע את הקדש. כשסותרין את ההיכל נגלה (7), ואם יראו ימותו. כמו שמצינו באנשי בית שמש (8) כי ראו בארון יי: כבלע. כמו (9) בלע יי, (10) ודרך אורחותיך בלעו, (11) בלע כל ארמנותיה, (12) ומאשריו מבולעים. וכן כת' למעלה שמשעה שהיו מתחילין לפרק את המשכן היו מתרחקים בני קהת. כדכת' (13) ובא אהרן ובניו בנסוע המחנה והורידו את פרכת המסך וכל הפרשה עד (14) וכלה אהרן ובניו לכסות וגו' ואחרי כן יבאו בני קהת:

נ ש א .

22. גם הם. לפי שכת' למעלה (15) נשא את ראש בני קהת:
ה 2. [וישאלו מן המחנה.] לאחר שנסדרו ונקבעו סדר
המחנות וחנייתן הוצרך לומר שילוח טמאים מן המחנות: 6. חטאות

(1) יג, כג. — (2) שמות כה, יד. כו; כז; ל, ד. — (3) יג, כג. — (4) שמות כה, כח. — (5) ישעיה מו, ז. ובכ"י בטעות: ככת' בכסף יסבלוהו. ולא כתב רשב"ם כן, כי נגלה דעתו שרצה לומר שגם תיבת כתף יחובר עם על ועם ביי"ת כפי הפעולה הנכתבת עמה. כי סבל הוא כמו נתן לפי שפתרון סבל הוא הרים המשא אל המקום אשר יהיה שם בהנשאו ממקום למקום. ואצל מלת משא תבוא ביי"ת עם תיבת כתף כאשר תבוא בפעולת תיבת נשא. — (6) דברי הימים ב' לה, ג. ובכ"י בטעות: אין לכם משא אלא בכתף. ומאין יבא לרשב"ם עצמו טעות כזאת? — (7) ר"ל נגלה ההיכל. ובכ"י טעה הכותב בכתבו שנית תיבת נגלה וכתב אותיות נב ונקד עליהן להיותן נמחקות, והמרפס הראשון טעה לחשוב שהוא שם יי' ומה נולדה טעות כל הדפוסים. — (8) שמואל א' ו, יט. — (9) איכה ב, ב. — (10) ישעיה ג, יב. — (11) איכה ב, ה. — (12) ישעיה ט, טו. — (13) מפתח ה' והלאה. — (14) בפסוק טו. — (15) ר, ב.

[ה]אדם. הכתובים בפרשת אשם גזילות בסוף פרשת ויקרא⁽¹⁾ וכחש בעמיתו בפקדון וג'. ובשביל גזל הגר שאין לו גואל ומת הגר נשנית כאן: ? והשיב את אשמו. הקץ: 8. מלבד איל [הכפורים], האשם האמור בויקרא, האשם המושב, הקץ, ישיב לכהנים: 9. וכל תרומה. תרומת ראשית שישראל מפריש ותרומת מעשר שהלויים מפרישי המפורשין בפרשת שלח לך⁽²⁾: 10. (ו) איש⁽³⁾ אשר יתן לכהן, שיתנדב דבר הראוי לכהנים כגון חרמים וכיצא בהם, לו יהיה, כלומר לכהן יתנו. ומדרש אגדה⁽⁴⁾ איש אשר יתן לכהן מה שחייב ליתן לו יהיה לו ממון הרבה. ולפי שמוותר הוא דרשו כן: 12. כי תשמה. כי תסור. כדכת'⁽⁵⁾ שמה מעליה⁽⁶⁾ ושחמה שמים העמיק: 13. ועד אין בה. שזנתה: והיא לא נתפשה. לא נאנסה. שאם הסתירודה באונס פטורה: 17. מים קדושים. מי כזור: 21. לאלה ולשבועה. כשמשיב אדם את חבירו יאמר הגני משביעך בשם על זה הדבר שאם תכזב בי תהיה מקולל כאשה פלונית שצבתה בטנה ונפלה יריכה: 28. ונורעה זרע. תתעבר: 31. וניקה האיש מעון. אע"פ שגם לה פורענות זו על ידי קנוי שקינא בה⁽⁷⁾. ולי נראה ונקא האיש מעון שלא סבל אשתו להיות מזונה תחתיו, ואילו שתק לא היה מנוקה מעון שהיא אסורה לו. אלא היא תשא את עוונה שהרי זינתה, ולפיכך קיבלה פורענותה⁽⁸⁾:
ו. 3. משרת ענבים. פירש מנחם [מגורת]⁽⁹⁾ ושרת את אחיו. והרי המ' כמו מ' של⁽¹⁰⁾ מרמס ושל⁽¹¹⁾ משמר ושל⁽¹²⁾ משמן בשרו ירוה. ולא יתכן לשון שירות כי אם אצל עבודת בני אדם לאדוניהם. לכן אומר אני שמשרת מחטופי למד פעל הוא מגורת שרה, כמו⁽¹³⁾ מקנת כסף מגורת קנה. ופרשתו אם לא נמצא במקרא נמצא בלשון התלמוד⁽¹⁴⁾ נויר ששרה פתו ביין. ואם מלשון המקרא הרי מצינו בירמיה⁽¹⁵⁾ אם לא שריתך לטוב. ופרשו⁽¹⁶⁾ כמו⁽¹⁷⁾ משרא

(1) ויקרא ה, כא. ובכ"י בטעות: וכחש וג' בעמיתו. — (2) שנה יצאה מלפני רבינו כי פרשת מתנות כהונה ולויה איננה בפרשת שלח לך אלא בפרשת קרח פרק יח. — (3) בכ"י בטעות: ואיש. — (4) מימרא דרב נחמן בר יצחק בברכות דף סג ע"א והביאו רש"י. — (5) במשלי ד, טו: שמה מעליו. — (6) הושע ה, ב. — (7) והו פירוש רש"י. — (8) וכן פירש ראב"ע. — (9) ח, כו. ומנחם חבירו במחברת שרת. — (10) ישעיה י, ו. — (11) בראשית מ, ג ועוד רבים. — (12) ישעיה יז, ד. — (13) שמות יב, מד. — (14) נויר דף לו ע"א. — (15) ירמיה טו, יא. — (16) דונש (ברך 36) ורש"י שהביאו לירמיה טו, יא. — (17) דניאל ה, יב.

קיטרין שבדניאל. כלומר פתחתך מן האויקים כמעשה שהיה. ואמר שריתך כמו⁽¹⁾ חזרתי פרש על פניכם. מגורת⁽²⁾ זרה הלאה. אף כאן משרת ענבים כל מה שנבדל ונופל מן הענבים כאדם הנבדל וניתר מקשר הכבלים והויקים שקשור בהם: 18. יביא אותו. את עיקר קרבנו⁽³⁾ כמו שהולך ומפרש: 21. מלבד אשר תשיג [ידו]. שאם נדר קרבנות הרבה לשם שמים יביאם מלבד אלה של חובה, דוגמת⁽⁴⁾ מלבד מתנותיכם ומלבד [כל] נדריכם: 23. כה תברכו את בני ישראל. כלומר לא תברכו מברכת פיהם כאדם שאומר תבואתה⁽⁵⁾ לראש פלוני כך וכך אלא אלי תתפללו שאברכם אני, כמו שמפרש יברכך יי', ואני אשמע קולכם כאשר תאמרו ואברכם לישראל, כמו שמפרש⁽⁶⁾ ושמו את שמי על בני ישראל, כשיברכו כהנים לישראל בשמי ולא בשמם, אני אברכם לישראל כמו שיתפללו הכהנים ואומרים יברכך יי': 26. ישא יי' פניו אליך כדכת'⁽⁷⁾ ופניתי אליכם, שלא יסתיר פניו מכם. ומה שכת'⁽⁸⁾ אשר לא ישא פניו] [איש]. הק' לא ישא פני איש לנקותו מכל פשעו, אבל הוא ישא פנים שלו אל אהובו שיפנה אליו לחננו כדכת'⁽⁹⁾ ופניתי אליכם והרכיתי אתכם וגו':

2. ו[הם העומדים] על הפקודים. הם הנקובים בשמות [בפרשת] במדבר סיני⁽¹⁰⁾: 3. עגלות לפי שהוא דבוק, עגלות של צב. כמו שיאמר מעשרה עשרות⁽¹¹⁾ יאמר מן⁽¹²⁾ עגלה על⁽¹³⁾ שני הנשיאים עגלות. ומן עגה⁽¹⁴⁾ עניי ארץ. ומן ערבה⁽¹⁵⁾ ערבי נחל: צב. כמו⁽¹⁶⁾ בצבים או בפרדים. פתרונו לפי עניינו. ונראה בעיני עגלות העשויות להלוך בצבא ובדרכים רחוקים: 18. וקרבנו. מוסב למעלה, וידי

(1) מלאכי ב.ג. — 2. ז.ב. — (3) עיין פירוש דבריו בספרי RSBM דף 158 בשורה הרביעית. — (4) ויקרא כג.לח. — (5) בכ"י: תבואת. — (6) בפסוק כו. — (7) ויקרא כו.ט. — (8) נראה שצריך להיות אשר לא ישא פנים ומוסב על דבריו המקרא דברים י.ז. והכותב טעה לשנות בשביל שבא אחרי כן, "הק' לא ישא פני איש לנקותו וגו'". ולא כמו שכתבתי בספרי RSBM בדף 59 בהערה 1. — כי הנה רשב"ם כיון לשאלת כלוריא הניורת בנמרא ראש השנה דף יז ע"ב ולדרשת ר' עזרא בברכות דף כ ע"ב ובגדה דף ע ע"ב ושם נאמר אשר לא ישא פנים. — (9) ויקרא כו.ט. ועיין RSBM דף 151 הנרה 9. — (10) א.ה. — טו. — (11) בכ"י בטעות: עשרים. ובעל קרן שמואל תיקן. — (12) בעצם הפסוק הזה. — (13) בכ"י של במקום על. — (14) תהלים עו.י. והביא זאת לעדה שבקמיכות נהפך חטף, פתח להיות תניעה שלמה בעבור השוא הבא אחריו, וכן עגלות בסמיכות מן עגלות בנפרד. — (15) איוב מ.כב. — (16) בישיעה סו.כ. בצבים ובפרדים. — (17) בפסוק יב.

המקריב [וגו'] נחשון, וקרבתו היה כך וכך: כסדר שכתובים בארבעה דגלים הביאו קרבנותיהם, דגל יהודה, ואחר כן דגל ראובן, ואחרי כן דגל אפרים, ואחרי כן דגל דן: 84. ביום המשיח אותו. התחילו לחנכו כמו שכת' בפרשה זו: 88. אחרי המשיח אותו. לסוף שנים עשר יום שכבר נתחנך עלה החשבון כך וכך⁽¹⁾:

בהעלותך.

ח. 2. בהעלותך וגו'. לפי שמלאכת תדיר היא זו, הזכירה כאן. אע"פי שכל מלאכות המשכן נגמרו, מלאכת הדלקת המנורה [לא⁽²⁾] נגמרה כי תדירה היא: אל מול פני המנורה [וגו']. היה משה ראשי הפתילות של כל שבטת הנרות להאיר אל השולחן⁽³⁾: 7. וְהַעֲבִירוּ ויעבירו, אבל וְהַעֲבִירוּ הוא לשון ציווי כמו⁽⁴⁾ והעתירו אל יי': 13. והנפת אותם [וגו']. אהרן הגיפס תחילה⁽⁵⁾ ואחר כך משה: 21. ויתחטאו. כדכת' לעיל⁽⁶⁾ הזה עליהם מי חטאת: 24. ואת אשר ללוים. מצוה חדשה שעדיין לא נאמרה. שבפרשת [ב]מדבר סיני⁽⁷⁾ ובפרשת נשא⁽⁸⁾ ציוה הק' למנותם מבין שלשים שנה עד בין חמשים שנה לעבוד ולמשא, לשאת את המשכן. ועתה בפרשה זו בא לפרש מצות עבודת משמרת משכן, אשר חמש שנים לפני השלשים שנה שאינו ראוי למשא יהי ראוי ומצווה לשמירת משכן וכליו ומבין חמשים ומעלה שאינו ראוי לעבודת משא יהא מצווה לעבודת שמירה כמו שמפרש והולך מבין עשרים [ו]חמש⁽⁹⁾ שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד מלאכת שמירה

(1) בכ"י: עליה חשבון. והפירוש הזה הוא לעומת פירוש פסוק פד. ושניהם להוציא מאגדת ספרי שהביא רש"י לפסוק פד. — (2) כבר היטיב להוסיף המדפיס הראשון. — (3) הפירוש הזה הובא בשם רשב"ם במנחת יהודה שבדעת זקנים דף סה ע"ג בהוספת דברים על פי הנמרא במנחות דף צח ע"ב. ובפענת רזא דף מח הובא פירוש רשב"ם בשם דר"ר יאיר. וכפעם בפעם לא הביר מקור הדברים. — (4) בשמות ח, ד ושם ט, כח כתוב: העתירו בלא ויו. ובשמות י, יז כתוב: והעתירו לי"י אלהיכם. — (5) לדברי פסוק יא. — (6) בפסוק ז. — (7) ד, א וגו'. — (8) ד, כא וגו'. — (9) ציל חמש ועשרים. כי כן כתוב במקרא.

כמו שמפרש לפנינו) ושרת את אחיו [וגו'] לשמר משמרת. ומבן חמשים [שנה] ישוב מצבא העבודה של משא כדכת' בפרשיות של מעלה⁽²⁾ מבן שלשים ועד בן חמשים. [ו] לא יעבוד עוד בעבודת משא אלא ושרת את אחיו. על שניהם הוא מוסב, בן חמש ועשרים ועד שלשים ומבן חמשים ומעלה, ששניהם נפסלו מעבודת משא. ומה יעשו? ושרת זה וזה [את] אחיו לשמור משמרת ועבודת משא לא יעבוד⁽³⁾: 26. ככה תעשה ללויים במשמרותם. חמש שנים לפני השלשים [ומבן חמשים יהיו⁽⁴⁾] מצוים במשמרת המשכן:

ט. 2. ויעשו בני ישראל. לפי שפסח מצרים לא נהג אלא יום אחד ולא היה כשאר מרבנות, עתה כשנבנה המשכן הוצרך לצות שיעשוהו כעיקר מצותו⁽⁵⁾ לדורות ולא כפסח מצרים:

י. 2. והיו לך למקרא העדה. לך יהיו החצוצרות לקריאה, ולמחנות יהיו צריכין למסע. למסע שם דבר הוא כמו נסיעה: את המחנות. כמו למחנות: 3. ותקעו בהן. בשתיקה: 29. לחובב. הוא יתרו כדכת'⁽⁶⁾ מבני חובב חותן משה: 31. כי על כן אשר ידעת ונתתה על לב צרכינו בחנותינו במדבר וגם הייתה לנו לעינים לתת לנו עצה טובה כדכת' בוישמע יתרו⁽⁷⁾ דוגמת⁽⁸⁾ עינים הייתי לעיור: 33. מהר יי. כי עדיין לא וזו מכנגד הר חורב שהוא במדבר סיני. [ואף על פי שבכל הדברות שנאמרו בשנה שניה לא נאמר בהר סיני אלא במדבר סיני⁽⁹⁾], זה לאחר שהוקם המשכן כמו שפירשתי למעלה⁽¹⁰⁾. ומכל [מקום] אצל הר סיני היו עד עתה: דרך שלשת ימים. הלכו עד שלשת ימים, שלא חנו עד סוף שלשה⁽¹¹⁾. ומפני טורח הדרך⁽¹²⁾ ויהי העם כמתאוננים. כמו שמצינו בפרשת פרה⁽¹³⁾ ותקצר נפש העם בדרך וידבר העם באלהים

(1) בפסוק כו. — ד, ג. כו. ל. — 3. את מדרש ספרי ובבלי תולין דף כד ע"א לפסוק כו הריב ומשך גם לפסוק כד. — 4. בכ"י והיו במקום יהיו. — (5) בכ"י מצות. והמבאר ר' אהרן יאראסלאוו לתרגום ר' משה בן מנחם ז"ל תיק כראוי מחרש בהבאו דברי רשב"ם. — 6. שופטים ד, יא. — 7. שמות יח, יט וגו'. — 8. איוב כט, טו. ושנה יצאה מלפניו לפרש והיית לשון עבר שלא כדרך לשון המקרא בספרי תנ"ך הקדמים. ועין א:קלום ורש"י שכבר קדמוני בזה. — (9) השלמתי החסרון הנראה לעין כל על פי דברי רשב"ם לעיל א, א. — (10) א, א, ג, א. — 11. להוציא מדברי האגדה שהביא רש"י. — 12. יא, א. ובדפוסים נפדר המאמר כאן באמצע דברי רשב"ם, ובאחרונים שבהם שינו גם מקום הדברים הבאים. עין RSBM דף 51 הערה 8. — 13. ר"ל בפרשת חקת כא, ד. ה.

ובמשה: וארון ברית יי' נוסע לפנייהם כל אותן שלשה ימים לתור להם מנוחה. כי הענן הולך על הארץ: 35. קומה יי' שדותה. מסתלקת⁽¹⁾ שכנה או מעל הכפרת:

יא 1. כמתאוננים. מצטערים ממורח הדרך: 7. והמן כורע גד הוא ומראהו כמראה הבדולח. כלומר נראה קשה ויבש ולכך היו אומרים⁽²⁾ (ו)נפשנו יבשה, כאדם שאוכל חטים יבשים. ואם כן למה חרה [אפי⁽³⁾] של הק' כאמור לפנינו? ועתה⁽⁴⁾ מפרש טעם של חרון אף. שהרי כשטחנו ברחים או דכו במדוכה או והיה טעמו כטעם לשד השמן, או מתחלף טעמו שהיה מתחילה מתוק⁽⁵⁾ כצפיחות בדבש, כותים ואגוזים קודם [טחינה⁽⁶⁾], אבל לאחר טחינה או כתישה במכתשת או והיה טעמו, נעשה עתה טעמו כליחלוח של שמן ובשר שמן, כמו שמן ותים ואגוזים לאחר טחינה שנתחלף טעמן⁽⁷⁾, ולפיכך וישמע יי' ויחר אפו, שכשרוצים טוחנים אותם ונעשה כשמן, ואין מאכלם יבש. כאן כת' והיה טעמו, שמתחלף טעמו הראשון, אבל בפרשת בשלח⁽⁸⁾ כת' וטעמו כצפיחות בדבש, שזה הוא טעמו קודם שיש בהם טעם שמן: 8. לשד כולו עיקר. כמו⁽⁹⁾ נהפך לשדי בחרבוני קיץ, נהפך לחלוחי כיובש תאנים שנתייבשו⁽¹⁰⁾: שטו. כמו⁽¹¹⁾ משוט בארץ, שוטטו בחצרות ירושלים: 12. ילידתיהו. [כמו⁽¹³⁾ ויקמן] ילד את אלמורה, הרי ילד את אחרים. [ו]לפיכך יאמר⁽¹⁴⁾ וירשתם אותם, ילידתיהו, שניהם בחורק, לפי שמפעל שלהם דומה כעין מפעיל, אבל ישב שהוא בנוף האדם⁽¹⁵⁾ יאמר וישבתם, ישן וישנתם, כל דומיהן פתחין. וכן מן ירד וירדתם: 20. עד אשר יצא מאפכם. כתרגומו: למה זה יצאנו ממצרים. שאמרתם⁽¹⁶⁾ וזכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים, ולפי שאתם כפויי טובה תלקו, ואילו הייתם מתאווים בשר ולא נתרעמתם

(1) בכי: שהית מסתלק. ולפנים היו כתוב שם: שהיה מסתלק. —
(2) בפסוק ו, ובכ"י: ונפשנו יבשה. — (3) בכ"י: נשאר מקום מחק חלק. — (4) בפסוק ח. —
(5) שמות מז, ולא ועיין פירוש רש"ם שם. — (6) היטיב להוסיף בעל קרן שמואל. —
(7) בכ"י: טעמו. — (8) שמות מז, לא. — (9) תהלים לב, ד. — (10) הלך בדרך דונש (ע' תשובות דונש על מנחם דף 14) שהביא רש"י. — (11) איוב א, ו. —
(12) ירמיה ה, א. — (13) בראשית י, כו. — (14) בדברים יא, לא וכן בירושע א, טו נמצא אותה, אבל אותם לא נמצא אחרי וירשתם. ועל זה כבר העיר בעל קרן שמואל. — (15) intransitiv, ועיין RSBM דף 134 הערה 9 וגם דף 132 הערה 15. — (16) בפסוק ה. ובהו התרעמו על יציאתם ממצרים וכאילו אמרו למה זה יצאנו ממצרים.

על יציאת מצרים, לא הייתם לוקים כל כך, כמו בשאר תלונות שיש מהם שלא לקי: 21. ויאמר משה שש מאות אלף וגו'. צריך לפרש זה⁽¹⁾ דוגמא שפירשתי⁽²⁾ לא יוכל העם לעלות אל הר סיני. אף כאן משה היה מתירא על מה שאמר הק' ואכלו חדש ימים וגם אמר⁽³⁾ והיה לכם לזרא, ושאל מן הקב"ה, אתה אמרת שיאכלו חדש ימים, והלא שש מאות אלף רגלי לבד הגשים והמץ? והלא כל צאנם וכל בקרם לא יספיק להם חדש ימים והיאך תקיים זה הדבר? או תכלה אותם וישארו מעט ויסתפקו עד חדש שהרי אמרת והיה [לכם] לזרא? או תעשה להם ניסים להביא להם בשר ממקום אחר⁽⁴⁾: 26. בכתובים. שנכתבו לצאת אל האהל ולא יצאו מתוך ענוה כמפורש בסנהדרין⁽⁵⁾: 28. מבחוריו. מנעוריו, כמו⁽⁶⁾ בימי בחורותיך. אבל ז' על כן על בחוריו לא ישמח יי, הם האנשים הנקראים בחורים⁽⁸⁾: כלאם. כמו⁽⁹⁾ ויכלא הגשם, אָסַרְם ומוֹנְעֵם מן השוק ותנם כבית הכלא. א"ח ה"ע גורם לומר כְּלָאֵם. כמו⁽¹⁰⁾ שְׁמַעְנִי אֲדוֹנִי, יִמְצְאוּהוּ בארץ מדבר: 35. מקברות התאווה נסעו [העם] חצרות [וגו']. לפי הפשט מקברות התאווה נסעו העם חצרות ויהיו שם בחצרות, כלומר נתעכבו שם עד האסף מרים, ולכך האריך בלשונו לומר ויהיו בחצרות. ומדרש אגדה בסיפרי בסוף הפרשה⁽¹²⁾, ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכי שתי חצרות היו שנסעו מזו וחנו בזו ונסעו מזו וחנו בזו⁽¹³⁾. ומסופק לרבותי ונשאלתי עליו⁽¹⁴⁾ בפריש ופירשתי בדרשה⁽¹⁴⁾ כי זו אנו למדין מתחילת הפרשה שכת' בה מקברות התאווה נסעו [העם] חצרות ויהיו בחצרות, ועל פסוק זה כת' בסיפרי, "זה היה בשעה שנצטרעה מרים", וסוף דבר חוזר ומסיימו בפסוק האחרון של פרשה, "ואחר נסעו העם מחצירות וכי שתי חצירות היו וכו'". ופסוק זה הוא נדרש [מדלא כתב⁽¹⁵⁾] מקברות התאווה נסעו העם ויחנו בחצרות, כשאר

(1) הצורך לפרש זה מבואר באגדה בספרי ובתוספתא דטושה פרק ו' שהביא רש"י. (2) שמות יט, כג, — (3) בפסוק כ. — (4) ואם כן לא שאל משה אלא איך יהיה הדבר. — (5) דף ז' ע"א לדעת רבי שמעון, ובכ"י בא המאמר הזה שלא במקומו אחרי פירוש מבחוריו. (6) קהלת יא, ט. ור"ל שהוא שם מופשט (*nomen abstractum*). — (7) ישעיה ט, מזו. — (8) ר"ל שהוא שם דבר נמצא (*nomen concretum*). — (9) בראשית ח, כג. — (10) בראשית כג, ו. — (11) דברים לב, י. — (12) יב, מזו. — (13) בכ"י: עליה. — (14) בכ"י: הדרשה. ובמקום בפריש, כלומר בעיר Paris אשר בצרפת, נדפס בפירוש אין הבין. — (15) כנ"ל להוסיף.

כל מסעות וחניות שכת' בהן ויסעו ויחנו, אלא מקברות התאווה נסעו העם חצרות, משמע כי העם נסעו [כמו כן] מחצירות ואחר כך ויהיו בחצירות שחזרו לאחוריהם בחצירות, שכשנסע דגל הראשון מחצירות ועדיין לא הורד המשכן [ולא נסעו הלויים]⁽¹⁾ ומשה ואהרן ומרים שהיו עדיין במחנה ליה, קרא להם הק' פתאום ונצטרעה מרים וחזרו לאחוריהם ונאספה מרים מצרעתה לסוף שכעה, ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן. וכל דרשה זו מצאתי במכילתא בפרשת בשלח כולה בפסוק הראשון⁽²⁾. ושוב מצאתיה בתשובות ר' קלונימוס אי"ש רומי כמותי. וגם משה שכתוב במכילתא⁽³⁾ „ויסעו בני ישראל מרעמסס סוכותה על זה נאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים“ ופירשתי לשואלים, לפי שאין כתוב שם ויסעו מרעמסס ויחנו סוכותה לומר לך שלפי שעה באו מרעמסס לסוכות ובשעה שנסעו מרעמסס נסעו כמו כן מסוכות וזהו כנפי נשרים:

יב. 1. [ה] כושית. שהיא ממשפחת חם: כי אשה כושית לקח. כדכת' בדברי הימים דמשה רבנו⁽⁴⁾ שמלך בארץ כוש ארבעים שנה ולקח מלכה אחת ולא שכב עמה כמו שכתוב שם, והם לא ידעו כשדיברו בו שלא נזקק לה. והו עיקר פשוטו. שאם כשכיל צפורה דיברו⁽⁵⁾, מה צורך לפרש כי אשה כושית לקח? וכי [עד] עתה לא ידענו כי ציפורה מדיינית היא? ועוד תשובה כי לא היתה כושית כי כוש מבני חם הוא, ומדיין מבני קמורה אשר ילדה לאברהם: 2. ויאמרו הרק אך במשה [וגו']. כלומר עוד זאת אמרו על משה במה יכול להתפאר עלינו הלא גם בנו דבר [י"י] לישראל: בנו⁽⁶⁾. על ידינו: 4. פתאום. בשעה שהיו מדברים במשה ולא היתה שעה רגילה לדבר עמהם אלא לגעור בהם מפני משה ולחלוק לו כבוד: 6. נביאכם. נבואתכם: 7. נאמן הוא. קבוע ומיוסד כל שעה ביום. וכמדות⁽⁷⁾ ותקעותיו יתד במקום נאמן. יתד התקוע במקום חזק אינו ממחר ליפול: 12. אל נא תהי כמת. כלומר לכבודך ובשכילך אל נא תהיה אתה בעצמך כמת. והיאך? אשר נולד בצאתו מי שהוא ממעיו מרחם אמו של

(1) בכי נשאר מקום רק כאן. — (2) במכילתא הנדפסת לשמות יג, יז לא מצאתיה. — (3) מכילתא בשלח לשמות יב, לו. — (4) עיין RSBM דף 63 הערה 11. — (5) בדברי רבי נתן בספרי שהביאם רש"י. — (6) בכי בטעות: באנו. — (7) ישעיה כב, כג.

אחיו שהוא חי, הרי נאכל חצי בשרו של חי, כלומר מאחר שנולדה מרים מרחם אמו של משה והיא מתה, הרי נאכל חצי בשרו של משה: אל נא תהי. אל תהיה אתה כמת, כמו⁽¹⁾ אל תהי בתוקעי קף.⁽²⁾ אל תהי עד חנם,⁽³⁾ אל תהי בסוכאי יין:

שלח לך.

יג. 2 כל נשיא בהם. עיקר פשוטו כך. כל אלה שנים עשר אנשים תקח מאותם שב ישראל שנשא אותם לבם ללכת, שתכריזו [לשאול] את העם⁽⁴⁾ מי האיש שירצה ללכת לרגל את הארץ, ומאותם שיאמרו ללכת תקח ותבחר מהם שנים עשר. ולפי שאנשים⁽⁵⁾ ניבורים שאינם יראים ורך לבב ראויים ללכת בארץ נכריה וגם להתחוק ולקחת מפרי הארץ, לכך הוצרך להכריז ולא נקבם⁽⁶⁾ הק' בשמות כשם שעשה לנשיאים שמנו את ישראל⁽⁷⁾ ובנשיאים שהנחיל[ו] את ישראל את הארץ כאלה מסעי⁽⁸⁾, שאותם היו נקובי שמות: כל נשיא בהם. הטעם שתחת כל מוכיח פירושו. כל אלה הי"ב האנשים⁽⁹⁾ יהיו [כל אחד] נשיא⁽¹⁰⁾ להתנבב ללכת. כמו⁽¹¹⁾ כל שתה תחת רגליו: 17. ויקרא משה להושע בן נון יהושוע.⁽¹²⁾ לא עתה קרא אותו כן, שדרי כבר קודם לכן⁽¹³⁾ נקרא יהושע אלא כך פירושו. הושע בן נון שאמרנו למעלה שנקרא בן בבית אביו הוא אותו שקרא משה [יהושע] כשנעשה משרתו והפקידו על ביתו. שכך היה מנהגם, כמו⁽¹⁴⁾ ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח,⁽¹⁵⁾ ויקרא

(1) משלי כב, כו. — (2) משלי כד, כח. — (3) משלי כג, ב. — (4) בכ"י: שתכרין את העם. ועיין RSBM דף 32 הערה 1. — (5) בכ"י: שהאנשים. — (6) בכ"י: נקבה. — (7) א, ה. — יו. — (8) לד, טו. — כט. — (9) בכ"י במעות: הגה. — (10) בכ"י: הנשיא. — (11) תהלים ח, ז. ובכ"י במעות: כל שתה ללכת רגליו. — (12) נסיתי למלא החסרון. ובעל קרן שמואל שינה לכתוב כמו במקום אלא בראשית דברי רש"ם הנותרים כאן. ולא יכין לעשות כן בלי הכרח. וכבר הראיתי במקומות רבים וגם בספרי RSBM דף 32 בהערה 2 שנשמטו שורות שלמות מפירוש רש"ם בכ"י אשר לנו ובפרט בשיווי תיבות בתחלה או בסוף החסרון כבהשערתי כאן. — (13) שמות כד, יג; לב, יז; לז, יא; במדבר יא, כח. — (14) בראשית מא, מה. וכן פירש רש"ם שם. — (15) בדניאל א, ו; וישם לדניאל בלמשאצר. וב נמצאכ" המעות גם לבראשית מא, מה.

לדניאל בלשצר, ⁽¹⁾ דהוא שמיה בלמשצר כשם אלהיה: 18. וראיתם את הארץ מה היא. אם היא בתחילתה ⁽²⁾ ארץ יערים או חלקה או ארץ מטוננת ולחה, כי לפי מה שתראו את הארץ תבינו לו כלי מלחמה לסתת את היערים ולהכין הליכת חיילותיכם. כי בטוחים היו [שיי] יתן להם את ארץ כנען אך לא בלא מזרח כי אם בעניין ערבי המלחמה: החזק הוא. כל זה להודיע באיזה עניין יערכו אתם מלחמה: 19. ומה הארץ אשר הוא יושב [בה]. כי ומה הארץ אשר אמרנו למעלה מדבר בארץ שהיא בתחילת המלכות שאין שם יישוב ועתה מדבר בארץ אשר הם יושבים בה הטובה היא אם רעה. אם מלאה תבואות הרבה וימצאו בה כל טוב מלחמותם ולא יצטרכו להקדים להם צדה כל כך לעת מלחמה מקודם: הבמחנים יושבים או בערי המבצר. כל זה לדעת אם צריכים לעשות דייק וסוללות לכבוש את הערים: 20. השמנה היא וגו'. להודיע לישראל שימצאוה זכת חלב ודבש כמו שהבטיחם הק': והתחזקתם [וגו']. כאנשים גבורים לקחת ולא תגורו מפני איש: והימים ימי בכורי ענבים. זה מגיד הכת' מפני אשכול של ענבים שנמלו: 22. ויבא עד חברון. הגדה ⁽³⁾ נראית פשט שעל כלב אמר הכתוב שנאמר ⁽⁴⁾ ולו אתן את הארץ אשר דרך בה, ⁽⁵⁾ והביאותיו אל הארץ אשר בא שמה וזרעו יורישנה, לפיכך ויבא עד חברון, הוא כלב, ונשתטח על קבורת אבות ונתפלל שינצל מעצת מרגלים. ומצינו ביהושע שנתן לכלב את חברון כדכת' ⁽⁶⁾ ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפונה באחוזתו. ומכל מקום לפי עיקר פשוטו ויבא כל אחד ואחד עד חברון שהרי אמרו ⁽⁷⁾ וגם בני הענקים ראינו שם, בחברון. וכת' ⁽⁸⁾ ושם ראינו את הנפילים בני ענק: לפני צוען מצרים. לפי פשוטו ⁽⁹⁾ נבנתה לפני צוען וגם כן חשובה יותר עיר הישנה מן העיר החדשה. [ומפני] שהיו ישראל מכירים חשיבותה של צוען התצרך לומר כי ערי ישראל חשובים יותר וגם מתוך ישנה היו בה ענקים שהם מדורות הראשונים: 30. ויהם. שיתקם בחכמתו: 33. מן

(1) בדניאל ר, ה: די שמה בלמשצר כשם אלהי, וגם בזה נמצא טעות שם בכי. — (2) ר"ל בתחום נבילות הארץ כדבריו בתחלת פירוש פסוק יט. — (3) מימרא דרבא בסוטה דף לז ע"ב. — (4) דברים א, לו. — (5) יד, כד. — (6) יהושע כא, יב. — (7) בפסוק כח: וגם ילידי הענק ראינו שם. — (8) בפסוק לג. — (9) לפי שבדרך אגדה נדרש בענין אחר בסוטה דף לז ע"ב ובכתובות דף קיב ע"א והביא רש"י הדרשה.

הנפילים הראשונים, כדכת' בבראשית⁽¹⁾ הנפילים היו בארץ בימים ההם: כחגבים. הנמוך נראה לגבוה ממנו הרבה כחגבים שהם נמוכים מאד. וזה מוכיח⁽²⁾ הוישב על חוג הארץ ויושביה כחגבים: יד. 9. סר צילם מעליהם. אין להם מחסה לחסות בו כי כבר נמונו כל יושבי ארץ מפנינו משעה שהוביש ים [סוף] כמו שאמרה רחב הזונה⁽³⁾ וכדכת'⁽⁴⁾ נמונו כל יושבי כנען: 14. ואמרו אל יושב הארץ הזאת. ואמרו מצרים על⁽⁵⁾ יושבי ארץ כנען כמו שמפורש לפנינו שיאמרו מצרים מבלתי יכולת וגו'. אבל עכשיו מפרש תחילה למה יאמרו מצרים כן, כי שמעו שאתה הוצאתם בכח גדול ובעמוד אש ובענן, הכל דרך אהבה יתירה וחובה, ולבסוף יהרגם כאיש אחד, ואמרו [הגויים וגו', כלומר] מצרים, לא מתוך שנאה עשה להם כך אלא מבלתי יכולת להלחם עם שלשים ואחד מלכים. ועתה שוב מחרון אפך למען שמך שלא יתחלל: 17. יגדל נא כח [י"י]. להאריך אפך. כדכת'⁽⁶⁾ טוב ארך אפים מגיבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: 20. סלחת. סולח אני עכשיו. כמו⁽⁷⁾ נתתי כסף השדה: כדברידך. שלא אבנו בדבר בפעם אחת אלא אאריך להם עד ארבעים שנה: 21. ואולם. ואלא: 22. עשר פעמים. הרבה. כמו⁽⁸⁾ עשרת מונים.⁽⁹⁾ ואפו עשר נשים, עשר פעמים תכלימוני: 33. רועים במדבר. מתפרנסים בעין מרעה הצאן שהולכים הנה והנה, כלומר שיטלטלו במדבר לכאן ולכאן. כך נראה בעיני: 36. והאנשים אשר שלח משה ואחר ששלחם וישובו מארץ ישראל ואחרי כן וילינו אחרי שובם כ[ד] כת' למעלה, עתה וימותו וגו': דבה. מן⁽¹¹⁾ דובב שפתי ישנים. כמו מן⁽¹²⁾ באבור רשעים רינה⁽¹³⁾ רגנת רשעים מקרוב. [וכן⁽¹⁴⁾] כי מיי' היתה סבה, מן סוכב סבה: 40. אל המקום אשר אמר יי'. וציונו ללכת שם לירש את הארץ: כי חטאנו. כאשר האַמְנו לעצת מרגלים: 41. והיא דרך זה לא תצלח: 43. כי על כן אשר שבתם. כמו⁽¹⁵⁾ וכל יש לו נתן בידו, כמו כל אשר יש לו: 44. משו. מנורת⁽¹⁶⁾ לא ימיש:

(1) בראשית ו, ד. — (2) ישעיה מ, כב. — (3) יהושע ב, ט. — יא. — (4) שמות טו, טו. — (5) עין רשיי. — (6) משלי טו, לב. — (7) בראשית כג, יג. ורשב"ם פירש גם שם כן. — (8) בראשית לא, ז. מא. — (9) ויקרא כו, כו. — (10) איוב יט, ג. — (11) שיר השירים ו, י. — (12) משלי יא, י. — (13) איוב כ, ה. — (14) במלכים א' יב, טו: כי היתה סבה מעם יי'. — (15) בראשית לט, ד. ובכ"י בטעות סופר וכל אשר יש לו נתן בידו. ואם היה כתוב כן במקרא, לא היה צריך לפרש. — (16) שמות יג, כב; לג, יא.

טו. 20. כתרומת גורן. שהיא⁽¹⁾ ראשית דגנך. אף זו מראשית עריסותיכם. וכן שנינו בעז' ובשבת⁽²⁾: 22. וכי תשגו. בעובד ע"ז בשוגג פירש[ו] חכמים⁽³⁾. ופרשת העלם דבר שבויקרא⁽⁴⁾ בשאר מצות של כרת: 23. את כל אשר ציוה יי' אליכם ביד משה. את הכל יעברו בשוגג. וזהו עב"ז שהעובדה כופר בכל המצות⁽⁵⁾: מן היום אשר ציוה יי' והלאה. כל המצות כולן נצטוו אחר אנכי ולא יהיה לך⁽⁶⁾ כי הם ראשונות: 30. ביד רמה [וגו'] מגדף. זו ע"ז לפי הפשט⁽⁷⁾: 34. כי לא פורש. באיוז מיתה⁽⁸⁾: 38. ציצית. כמו⁽⁹⁾ בציצת ראשי. קבוצת פתילים תלוין כשער הראש⁽¹⁰⁾: 39. והיה לכם לציצית. [פתיל] הציצית הזה יהיה לכם לראייה שתראו אותו. כמו⁽¹¹⁾ מציץ מן החרכים. וכן מצאתי בסיפרי⁽¹²⁾. [וגם] פתיל תכלת פירשו רבותינו⁽¹³⁾ לפי שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד:

ויקה קרח⁽¹⁴⁾.

טז. 1. ויקח קרח. כמו⁽¹⁵⁾ ויקח [אברם] את שרה אשתו ואת לוט. אף כאן ויקח קרח ודתן ואבירם אנשים הרבה. עד שקמו

(1) דברים יד, ד. — (2) כבר העליתי בספרי RSBM דף 61 הערה 5 שהיה כתוב כאן מתחלה בדברי רשבים: וכן שנינו בעז' ובשבת, והטעות באה על ידי תמורת האותיות השוות ד' וז'. וכוונת רשבים' למשנה עריות א, ב, ולשבת דף טו ע"א ביחס אל דרש עריסותיכם בעירובין דף פג. — (3) בהוריות דף ח ע"א ובספרי כאן ובמכלתא בא פרשה ה לפסוק והיה לכם למשמרת. — (4) ויקרא ד, יג — כא. — (5) גם דבריו אלה נספחו לדברי חכמים בהוריות שם ובספרי. — (6) רוצה לומר מומן מעמד הר סיני והלאה. ובאמת קדמו מצות מילה וניד הנשה וקרבן פסח וחג המצות וחק ומשפט במרה ושבת. אבל כמעט כלן נשנו אח"כ. — (7) על פי פירוש חכמים שהביא בפסוק כב. — (8) כפירוש ספרי ונמרא סנהדרין דף עח ע"ב שהביא רש"י. — (9) יחזקאל ח, ג. — (10) עיין רש"י ומנחות דף מב ע"א. — (11) שיר השירים ב, ט. — (12) ר"ל שגם בסיפרי הובא פסוק זה לענין הכתוב כאן, אבל בדרך אחרת. — (13) ספרי כאן ומנחות דף מג ע"ב. — (14) חלק כ"י רשבים' שנכתבו בו הפרשיות הבאות מעשה ידי כותב אחר הוא. ודרך כתיבת החסרות והיתרות משונה. — (15) בראשית יב, ה. — והיה צריך לכתוב: שרי, כדברי הכתוב שם.

עמהם לפני משה חמשים ומאתים: 2. [קריאי מועד. כמו:] קרואי
 [ה]עדה. קוראים ושולחים בשבילם ליום המועד הקבוע למשפט בין
 איש לאיש²: 4. ויפל על פניו. לתפלה. ושם נאמר לו מה שאמר
 לקרח: 11. לכן אתה וכל עדתך הם אותם הנועדים על יי':
 12. ויאמרו לא נעלה אליך למשפט. לשון עלייה רגיל לומר אצל
 הולכים³ אל השופטים. ⁴ ועלתה יבמתו השערה. ⁵ ויעלו אליה בני
 ישראל למשפט. ⁶ וכעזו עלה השער: 13. וגם השתרר. גמין שבתורה
 הפוכין, כי גם תשתרר עלינו השתרר. וכן ⁷ וברכתם גם אותי, גם תברכו
 אותי. ⁸ ויאהב גם את רחל, וגם אהב את רחל. ⁹ גם אותך הרגתי,
 גם הרגתי אותך: 14. העיני האנשים ההם תנקר. כסבור אתה
 שאילו האנשים אשר מתרעמים עליך אין להם עינים לראות המכשול
 הזה. שמארץ מצרים מארץ טובה העלייתו למות במדבר כי לא
 השלמת תנאי שלך להביאנו אל ארץ זבת חלב ודבש, אבל באילו
 ארבעים שנה ימותו במדבר: לא נעלה. לפיכך לא נעלה אליך.
 כלל ופרט וחזר וכלל. לא נעלה אמר תחלה, ואחר כך פירש למה
 וחזר וכלל לפיכך לא נעלה: 15. אל תפן. מן פנה. כמו ¹⁰ ותרב
 משאת בנימין מן רבה. אל תפן אל תפנה, אל תפנה:
 לא חמור אחד מהם נשאתי. אפילו חמור אחד לא נשאתי מהם
 כשאר משתוררים על העם, ואם כן למה מפשיעים אותי בשררה.
 ואם היה נקוד לא חמור אחד מהם, פתונו היה חמור של אחד
 מהם, כמו ¹¹ אחד העם וכמו ¹² את אחד מהם: 22. אלהי הרוחות.
 אתה מכיר רוחות ולבות שאר העם שלא פשעו¹³: 25. וילך אל
 דתן ואבירם. אולי יחזרו בתשובה: 28. כי לא מלבי. שחינכתם
 בקמורת כשאמרתי ¹⁴ אתה ואהרן איש מחתתו: 29. לא יי'
 שלחני. אלא עשיתם מדעתי שצויתם להקטיר קטרת: 30. ואם
 בריאה חדשה יברא יי' בארץ, כדכתיב ¹⁵ כי ברא יי' חדשה

(1) א, טו; כו, ט. — (2) עין RSBM דף 126 הערה 12. — (3) בכי:
 הולכה. — (4) דברים כה, ז. — (5) שופטים ד, ה. — (6) רות ד, א. — (7) שמות
 יב, לב. — (8) בראשית כט, ל. — (9) כב, לג. — (10) בראשית מג, לד. —
 (11) בראשית כו, י. — (12) בפסוק הזה. — (13) קיצר פירוש תחומא שהביא
 רש"י. — (14) בפסוק יז. ורשב"ם פירש דברי הכתוב לעשות את כל המעשים
 האלה שלא כדברי רש"י. — (15) דמיה לא, כא.

בארץ. שאינה כמיתת נדב ואביהוא: 34. נסו לקולם. כשצעק בשעת נפילה כדכתיב⁽¹⁾ לקול מפלתך רעשה ארץ: יז. כאשר דבר יי' ביד משה לו. מוסב למעלה⁽²⁾, ויקח אלעזר הכהן את מחתת הנחשת⁽³⁾ מבין השריפה כאשר דבר יי' ביד משה לו לאלעזר⁽⁴⁾. שכך ציווה הק' למשה⁽⁵⁾ אמר אל אלעזר בן אהרן הכהן וירם את המחתת: 6. אתם המתם את עם יי'. על דתן ואבירם הבלועים אנו מודים שחטאו, אבל מאתים וחמשים איש שמתו כמיתת נדב ואביהוא אתם הרגתם אותם שציוויתם להקטיר קטרת: 10. הרמו. כמו⁽⁶⁾ המולו ליי', אבל בשביל הרי"ש נהפך החירק לאי. כמו פֶּרֶךְ פֶּרֶךְ משקל דגש. ולמעלה אומר⁽⁷⁾ הברלו, וכאן אומר הרמו, שמשמע להפְּדֵל יותר לפי שכבר יצא הקצף: 11. ושים קטרת. להודיע שהקטרת הממיתה בשאינים כהנים, היא הנותנת חיים ביד כהנים, לדעת שהן ראויים לעבודה: 13. ויעמוד בין המתים ובין החיים. שלא עבר המשחית את מקום ההקטרה: 17. קח מאתם מטה מטה ונ'. מאחר שמתלוננים על דבר הקטרת ואומרים⁽⁸⁾ אתם המתם את עם יי', ואינה הוכחה שבחרתי בכהנים, אני אעשה הוכחה אחרת שלא יוכלו לערער על הכהונה. כי משהו יפרח על ידי: 20. והשיבותי. מן⁽⁹⁾ וחמת המלך שככה [כמו] הסבותה מן סבב: 23. ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמל שקדים. נראה לפי הפשט כשהוציאו משה מִצֵּאוֹ שפרח ולא יותר בדכתי' והנה פרח מטה אהרן, אבל אחר כן ויצץ ציץ לעיני כל ישראל, ואחרי כן ויגמול שקדים, שכן הוא העניין [בפירות האילן]. שאם הכל היה בבת אחת, אם כן כשהוציאו משה נגמר כל אותו העניין⁽¹⁰⁾ תחלה, והנה⁽¹¹⁾ לא היה נראית לא הפריחה [ו]לא הניצה. וגם לא היה לו לכתוב והנה פרח אלא והנה גמל שקדים מטה אהרן לבית לוי: 25. לאות לבני מרי. לדורות הבאים שירצו למרוד כגון עזיה⁽¹²⁾: ותכל תלונותם. ותכלה את תלונותם של ישראל. כמו צו מן צוה:

(1) בירמיה מט, כא: מקול נפלם רעשה הארץ. — (2) בפסוק ד. — (3) לא חש רשעים לכלל שכתב רשי שכל למיד הנסמך לתיבת דיבור פירושו בשביל. — (4) בפסוק ב. — (5) ירמיה ד, ד. — (6) טז, כא. — (7) בפסוק ו. — (8) אסתר ז, י. — (9) נראה שנשמטו כדברים האלה על ידי שיווי התיבה שבסוף. ובעל קרן שמואל שניה לכתוב שאילו כן היה במקום שכן הוא. ולא יתכן. — (10) גם כאן שניה בעל קרן שמואל לכתוב הנה במקום והנה. — (11) דברי הימים ב' כו, טז.

27. אבדנו. ⁽¹⁾ ויאבדו מתוך הקהל. אם כן כולנו אוכרים מדי יום ביום, כיצד? כל הקרב הקרב כל איש ואיש אשר יקרב אל המשכן לשומרו או אל כלי המשכן עם הלויים ימות, שעדיין לא התרה בם הק' שעדיין לא נכתב והור הקרב יומת. ולכך הוא מזהירם בפרשה זו ⁽²⁾ וזר לא יקרב אליכם, ⁽³⁾ והור הקרב יומת, שמכאן ואילך לא יקרבו כלל ולא ימותו. שאפילו בפרשת אמור אל הכהנים שכת' שם ⁽⁴⁾ דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדרתם אשר יהיה בו מום לא יגש ⁽⁵⁾ להקריב לחם אלהיו, שם לא פסל אלא בעלי מומים, אבל זרים לא פסל. ומה שפסל בפרשה שלאחריה ⁽⁶⁾ אמור אליהם כל איש אשר יקרב וג', באוכל בטומאת הגוף מדבר, אבל בעבודת זרים במשכן ובכליו לא ראינו עדיין חיוב מיתה:

יח. 1. ויאמר יי' אל אהרן אתה ובניך וג', וזר לא יקרב, והור הקרב יומת. הרי הוזהרתם ⁽⁷⁾ בחיוב מיתה, ומעתה אין לחוש הקרב הקרב שדרי אסרתים מליקרב וחייבתים מיתה: 7. עבודת מתנה [וגו']. ונמצאו ישראל פטורים מן העבודה, ומתוך שאינם מצווים לא יקרבו עוד שדרי והור הקרב יומת: 8. לך נתתם למשחה. הרי הן לך כעין סימן שרים הנמשחין למלוך: 9. מן האש. לאחר הקטרת אימורין, הנותר מן האש: אשר ישיבו לי. ⁽⁸⁾ האשם המושב ליי' לכהן, והו גזל הנר שאין לו יורשין: 12. כל חלב יצהר. כדכ' ⁽⁹⁾ בהרימכם את חלבו ממנו: 19. ברית מלח. נראה לי לשון קיום. וכן לדוד ולזרעו ⁽¹⁰⁾ ברית מלח. כי פתרונם לפי עניינם. אבל ⁽¹¹⁾ לא תשבית מלח ברית אלהך, מדבר [ב]מלח ממש. ברית מלח, ברית קיום ועומד לדורות: 27. כדגן מן הגרן. שהוא בלאו ⁽¹²⁾ וכל זר לא יאכל קדש בפרשת תרומה ⁽¹³⁾ באמור אל הכהנים: 32. לא תחללו ⁽¹⁴⁾. לאוכלם בטומאה:

⁽¹⁾ השתמש בדברי המקרא טו, לנ. — ⁽²⁾ יח, ד. — ⁽³⁾ יח, ו. — ⁽⁴⁾ ויקרא כא, ז. — ⁽⁵⁾ צ"ל יקרב כדברי הכתוב. — ⁽⁶⁾ שם כב, ג. — ⁽⁷⁾ בכי: הוזהרתם. — ⁽⁸⁾ ה, ח. ופירושו כפירוש רש"י מספרי כאן ומוזכרים דף מד ע"ב. — ⁽⁹⁾ בפסוק ל. — ⁽¹⁰⁾ דברי הימים ב' יג, ה. — ⁽¹¹⁾ ויקרא כ, יג. — ⁽¹²⁾ ויקרא כב, י. — ⁽¹³⁾ ויקרא כב, א—טו. — ⁽¹⁴⁾ בכ"י: לא יחללו.

ואת חקת התורה (פרה).

יט. 2. זאת חקת התורה. ולפנינו מפרש⁽¹⁾ באיזו תורה הוא מדבר. דכת'⁽²⁾ וזאת התורה אדם כי ימות באהל, כלומר חקת התורה שאמר למטה זאת התורה, פרה אדומה צוה לקחת, לעשות תורת טהרתו של אדם כי ימות באהל, להיטהר בו נוגע ונושא ומאהיל: 5. לעיניו. של אלעזר⁽³⁾: 13. עוד טומאתו בו. אע"פ שטבל: 16. וכל אשר יגע על פני השדה. כלומר הבא אל האהל שהמת בו טמא בלא נגיעה, אבל אם המת על פני השדה ולא באהל אינו מטמא אלא במגע: 22. והנפש הנוגעת באותו שנגע במת תטמא עד הערב, כי המת אבי אבות הטמאה:

כ. 1. ותמת שם מרים. בחדש הראשון⁽⁴⁾ שלסוף ארבעים שנה. שהרי מת אהרן אחריה בחדש החמישי בשנת ארבעים לצאת בני ישראל כדכ' בפרשת אלה מסעי⁽⁵⁾: 8. קח את המטה. מלפני העדות: ודברתם אל הסלע. לא צוה הק' לקחת את המטה להכות בו הסלע כמו שעשה ברפידים שכת' שם⁽⁶⁾ והכית בצור ויצאו ממנו מים, אלא המטה צוה לקחת להראות בו קשי מרי שלהם כדכת'⁽⁷⁾ למשמרת לאות לבני מרי, אפס בדבור ידבר אל הסלע לתת מימיו והוצאת להם מים על ידי דבורך עם הסלע: 10. ויאמר להם שמעו נא המורים. כמו שהמטה הזה שיש בו שקדים מוכיח שהוא למשמרת לאות לבני מרי: המן הסלע הזה נוציא לכם מים. בשעת הרמת ידו במטה ויד בו את הסלע פעמים, או אמר להם דרך כעס וחימה, סבורים אתם שמן הסלע הזה נוציא לכם מים? ומספק אמר משה כן, שטעה במה שאמר לו הק'⁽⁸⁾ קח את המטה, ולא האמין שבדבורו עם הסלע יוציא ממנו מים אלא בהכאת המטה כמו שעשה ברפידים, ומה שאמר לו הקב"ה ודברתם, היה סבור שזו היא [רצונו של הק' לדבר אל⁽⁹⁾]

(1) בב"י: נפרש. — (2) בפסוק יד. — (3) ברפידים: אהרן. — (4) בב"י היה כתוב: בחדש החדש, והטיב קורא אחד להגיה הראשון במקום החדש. והמדפיס הראשון הרע להדפיס שניהם. — (5) לנ, לה. — (6) שמות ז', ו. — (7) ז', כה. — (8) בפסוק ח. — (9) נראה שחסרו כאן דברים כאלה ואין צורך לשנות נוסחת כ"י כאשר שינו המדפיס ובעל קרן שמואל.

הסלע בהכאה במטה, ולכך הכה פעמים בסלע כעין חימה וכעס ומצפק אם יוציא מים הרי טוב ואם אין אדבר אל הסלע אחרי כן. והקב"ה הסכים על ידי משה לצאת [מים] על ידי הכאתו, ואע"פ כן נעשו, שהק' מדקדק עם הצדיקים. וזהו שאמר הק' ⁽¹⁾ יען לא האמתם כי להקדישני, על ידי דיבוריכם אל הסלע, לפי שהוא מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה. ולפי שידעתי אני המפרש שמשה רבינו לא היה כי אם שונג לעבור על דברי הק', לפיכך אני זקוק לפרש כי משה רבינו טעה כמו שפרשתי: ⁽¹³⁾ ויקדש בם. שהוקדש במים מכל מקום. ואע"פ שלא דברו אל הסלע: ⁽¹⁷⁾ לא נשתה מי באר שלכם. כי המים היו יקרים לאומות באותה הארץ: דרך המלך. מסלת עברי דרכים המיוחדת לכל העולם:

כא 1. יושב הנגב [וגו'] דרך האתרים. התרים⁽²⁾, מרגלים. כז[כת' שם⁽³⁾] עלו זה כנגב,⁽⁴⁾ ועמלק יושב כנגב, וכנענים אצלם [כדכת'⁽⁵⁾] והנה הכנעני והעמלקי שם לפניכם: האתרים. כמו אפרוח אתמול אורו. הרבה אלפין באין לשמש בראש תיבה: 2. והחרמתי. המטלטלין יהיו הקדש לשמים: 5. הקלקל. כמו⁽⁶⁾ קלקל בחצים,⁽⁷⁾ לכן⁽⁸⁾ כעין הבדלח ויבש, לוישנט⁽⁹⁾ ב"ל: 8. וראה אותו. שיסתכל לשמים למעלה⁽¹⁰⁾: 11. בעיי העברים. לשון ארץ חריבה. כמו⁽¹¹⁾ וירושלים עיים תהיה,⁽¹²⁾ לעי השדה: 14. על כן יאמר. על אילו המסעות שחזרו לאחוריהם והקיפו את ארץ אדום. כדכת'⁽¹³⁾ ונסב את הר שעיר ימים רבים, וחזרו עד שפגעו בבאר שבת' למעלה⁽¹⁴⁾, או יאמר בספירת דברים ששיבחו להקב"ה והוכירו

(1) בפסוק יב. — (2) בכ"י: התרת. — (3) יג.ז. — (4) בדבר המרגלים יג. כט. — (5) למעלה יד, מנ כתוב: כי העמלקי והכנעני שם לפניכם. ובכ"י יש עוד שיבוש אחר בהשנות ארבע תיבות פעמים, כי כתוב שם: ועמלק יושב כנגב וכנענים אצלם והנה הכנעני והעמלקי אצלם והנה הכנעני והעמלקי שם לפניכם. — (6) יחזקאל כא, כו. ורשב"ם פירש הבתוב אשר שם כלשון נחשת קלל (יחזקאל א, ז) וכלשון והוא לא פנים קלקל (קהלת י, י). ובכר חיבר מנחם במחברת קל, "נחשת קלל" עם, "בלחם הקלקל" ועם, "והוא לא פנים קלקל" ולפי עדות רש"י בפירושו ליחזקאל כא, כו נס עם, "קלקל בחצים". ולא כן בנוסח דפוס פליפאוסקי (עיין הערתו שם). ורשב"ם עד שני לנוסחא הישנה. — (7) שמות מז, לא. — (8) יא, וכפירוש רשב"ם שם. — (9) *luisant* ובל"א *hellglänzend, schimmernd*. עיין RSBM דף 40 הערה 3. — (10) בדבר ימשה ראש השנה ג, ח שהביא רש"י. — (11) ירמיה כו, יח. — (12) מיכה א, ו. — (13) דברים כ, א. — (14) כ, יא. ונודמן טעות לרבנו כי מי מריבה לא הוציא משה ואהרן אלא בשנת הארבעים, כאשר כתב הוא בעצמו למעלה כ, א. ואו תמו הימים הרבים שהקיפו את הר שעיר וגם לא שבו אל מי מריבת קדש אחרי כן פעם שנית.

ניסי ים סוף וניסים שנעשו בנחל ארנון ובאר, וגם אז ישיר ישראל בראותם עתה את הבאר, כי מתחלה לא אמרו שירה עליו לפי שאז נעשו עליה משה ואהרן: את והב. את יהב של הק'. כמו⁽¹⁾ השלך על י"י יהבך. וכמו מן יהיה⁽²⁾ מה היה לאדם. מן⁽³⁾ יקושת'ין לך וגם נלכדת בכל⁽⁴⁾ פן תוקש בו. [מן ירא⁽⁵⁾] למען תורא, וי"ו תחת יו"ד⁽⁶⁾, כן והב מן יהב: 18. שרים. משה ואהרן: ומדבר מתנה. לפי הפשט כל אילו שמות מקומות של נסיעה וחנייה: 27. על כן יאמרו המושלים. על מלחמת סיחון ועוג נתנבאו[ן] תחילה. מושלים, מושלי נבואות כגון בלעם וחביריו⁽⁷⁾: 28. ער מואב. עיר מלוכה של מואב נקראת ער: 30. ונירם. ונשלך אותם ממקומם, ונחרם אותם. כמו מן נטה יאמר ונט, כן⁽⁸⁾ יאמר מן ירה וניר. ונירם כמו ונירם. וכן⁽⁹⁾ יבדלני כמו יבדילני⁽¹⁰⁾ להוציאנו כמו להוציאנו. [וכמו שפירוש] ונשים ונפעל, כן ונירם. ואלו היה מפורש כתרנומה, היה לו לינקד ונירם וי"ו חטף:

כב. 1. מעבר לירדן יריחו. כלומר כנגד ירדן וכנגד יריחו, לא למטה בירדן⁽¹¹⁾ ולא למעלה מיושבי ארץ ישראל⁽¹²⁾. ראוי ליכתב מעבר לירדן לאותם⁽¹³⁾ שעברו את הירדן, שלהם קרוי ערבות מואב מעבר לירדן:

וירא בלק.

3. ויקץ מואב בחייו. כמו⁽¹⁴⁾ קצתי בחיי: 4. ילחכו. כל התבואות וכל מיני אוכלין: 5. ארץ בני עמו. של בלק: 6. את

(1) תהלים נה, כג. — (2) קהלת ב, כב. — (3) ירמיה נ, כד. ובכ"י: יקושת. — (4) דברים ו, כה. ובכ"י מן במקום פן. — (5) תהלים קל, ד. — (6) ע' לעיל דף 84 הערה 8. — (7) לבבא בתרא דף עח ע"ב כתב רשב"ם בפירושו: פשטיה דקרא מירי שכשנלחם סיחון במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו נתנבא בלעם וחביריו שינצח סיחון למואב. — (8) בכ"י בטעות: יאמר ונטני. עיי' RSBM דף 32 הערה 1. — (9) ישעיה נ, ג. — (10) שמות יד, יא. — (11) לדרום כנגד תוצאות הירדן אל ים המלח. — (12) לצפון לצד מעיינות הירדן בואך ארץ ארם. — (13) בכ"י: לאחר. ורצה רשב"ם לומר שכתב משה תורה לדורות הבאים שכבר עברו את הירדן, וכן תמצא מבואר בדברי רשב"ם לדברים א, א. ודומה לזה בענין הזמן כתב לדברים לב, ד. — (14) בראשית כז, מג.

אשר תברך. כנבואה. גם בלק היה יודע שנביא היה וכנבואה היה
אומר העתידות או על ידי קסמים כי כן נקרא בלעם הקסם
ביהושע⁽¹⁾. אך סבור הוא שיעלילו לו תפלותיו וקרבנותיו: ? וקסמים
בדם. מיני קסמים היו מוליכין לבלעם פן יאמר אין בידי מיני
קסמים. כדכתב⁽²⁾ בימינו היה הקסם ירושלים קלקל בחצים שאל
בתרפים ראה בכבד: 14 הלך עמנו. כי לא נחשבנו בעיניו:
15 רבים. מרובים: ונכבדים. חשובים ונכבדים מן הראשונים:
22 כי הולך הוא ברצון, מתאוה לקללם, אע"פ שהיה יודע שאין
הק' רוצה: 25 ותלחץ את רגל בלעם. שעל זה נעשה חגור
בדכ⁽³⁾ וילך שפי: 33. אולי נטתה מפני. כל אולי שבמקרא
פירושם כמו אם וכמו אילו. והמפרשים⁽⁴⁾ את זה כמו⁽⁵⁾ לולי
התמהמהנו וכמו⁽⁶⁾ לולי אלהי וג', טעות הוא בדם. אבל פרושו כמו⁽⁷⁾
אולי יש תקוה, ⁽⁸⁾ אולי יחנן י"י צבאות, ⁽⁹⁾ אולי משנה הוא. וכן אמר
המלאך. על מה הכית את אתונך שלש פעמים? שלא כדון עשית,
שהרי ותט לפני זה שלש רגלים, כל נמיותיה היו, "לפני" אבל
לא, "מפני" שהרי לא עברה אותי. אולי נטתה מפני, כלומר שאם
נטתה, "מפני" ולא, "לפני", כלומר שאם עברה אותי את הדרך עד
אחרי, גם הרגתי אותך, כלומר לא הייתה ניצול בהזק מעט של
לחיצת רגלך אלא אף אותך הרגתי והיא לא היתה מפסדת שאותה
החייתי כמו שהיא קיימת גם עתה, שהיא לא היתה פושעת כי אם
אתה שהייתה פושעת כי שהכיתה אתונך: גם אותך הרגתי. גם
הרגתי אותך. כמו⁽¹⁰⁾ וברכתם גם אותי, גם תברכו אותי:

כג. 3 וילך שפי. חגור⁽¹¹⁾. כמו⁽¹²⁾ ושופי עצמותיו. גם שניהם
מגזרת חטופי פעל של ה"א: ? ינחני. הנחני: מהררי קדם. כפל
לשון, דכתב⁽¹³⁾ ארם מקדם. כלומר טורח גדול מארץ רחוקה, ובחנם,
כי לא יועיל לו: וְעָמָה. נראה לי פתח שהוא לשון ציווי⁽¹⁴⁾. אבל
וְעָמָה מלא פום משמע נקבה וזעמת, כמו⁽¹⁵⁾ אש אוכלה, ⁽¹⁶⁾ והוא

(1) יהושע יג, כב. — (2) יחזקאל כא, כו. — (3) כג, ג. והוא פירש גם שם כן
על פי דברי הגמרא בסנהדרין דף קה ע"א. — (4) רומז על מנחם במחברת
אולי (דף 18) ועל רש"י. — (5) בראשית מג, י. — (6) בראשית לא, מב. — (7) איכה
ג, כט. — (8) עמוס ה, טו. — (9) בראשית מג, יב. — (10) שמות יב, לב. —
(11) סנהדרין דף קה ע"א. — (12) איוב לג, כא. — (13) ישעיה ט"א. — (14) עין
את אשר כתבתי בספרי RSBM בדף 59 בהערה 2. — (15) דברים ד, כד. —
(16) שופטים ד, ד.

שופטה את ישראל: 8. לא זעם י"י אותם, לא הכעיסם⁽¹⁾ כדכת' ⁽²⁾ והזעם אשר זעם י"י, שהק' זעם אותם. לשון הכעיס אחרים הוא: 9. כי מראש צורים אראנו⁽³⁾. מפרש המעם למה לא זעם אותם הק' ולמה אינו חפץ לקללם. שהרי מראש צורים שאני עומד עכשיו אני רואה אותם, ומראש הגבעה אני רואה כי לבדם הם ואין שאר אומות מתחשבים ומעורבין עמהם. וגם יש בהם בנים קטנים⁽⁴⁾ שאין להם מעיין. כי לא נמנו כי אם מבין עשרים שנה ומעלה, נמצא [מספרם] יותר ויותר, כי מי מנה עפר יעקב. לכך אינו חפץ לקללם, כדכת' בנינוה⁽⁵⁾ ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתנים עשרה רבוא אדם אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו, אם הגדולים חטאו, הקטנים מה חטאו: 10. רבע ישראל. ורע ישראל. לפי שע"י הרביעה נוצר האדם⁽⁶⁾: 19. לא איש אל. אינו איש לחזור מברכתו בשעה מועטת כזו, שהרי לא פשעו אחר הברכה שברכתי אותם היום⁽⁷⁾: ויכזב. והוא היאך יכזב לחזור בו בחנם: ויתנחם. בתמיה. והיאך יתנחם: ולא יעשה. בתמיה: 20. הנה ברך לקחתני. הנה לקחתני לברך אותם היום, כבר [גזר] לברכם והוא ברך אותם כבר ואותה הברכה⁽⁸⁾ לא אשיבנה. וברך לשעבר. כמו⁽⁹⁾ חרף עושהו: 21. לא הביט און ביעקב. אינו רוצה לעונשן אפילו כשהן חוטאים. כדכ' ⁽¹⁰⁾ וירא און ולא יתבונן. לא הביט, אינו רוצה להביט: ותרועת מלך. ריעות. כמו⁽¹¹⁾ איש רעים להתרועע. כי שוכן ביניהם. ולמה שוכן אתם ומחבב אותם? 22. כי לא נחש ביעקב וג'. אינם מעוניים וקוסמים כמנונו ולא שואלין אוב וידעוני, אלא כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. מתוך ששכינה ביניהם ואומרים להם הנביאים ליעקב ולישראל היום מה פעל וגזר הקב"ה לימים הבאים, ואינם צריכים נחש וקסם: כעת יאמר. מה שנתיד לבא כעת מחר או [לאחר] הרבה ימים ושנים יאמר להם

(1) בל"א kränken, ובעל קרן שמואל לא הבין והארך דבריו בלי היעיל. —
 (2) מלאכי א.ד. — (3) בב"י באי יכאן בתחלת הפרוש שש התיבות האלה: שאני עומד עכשיו אני רואה אותם, ולא נבין התיבות אם לא נחקיק תיבת אראנו אשר קדמה להן בב"י המקרא. אבל באמת אין להן עיקר כלל ונכפלות הן בטעות מדברי רשבים הבאים אחרי כן. — (4) הלך בפחדו תיבות עפר יעקב בעקבות אנקלוס. — (5) ינה ד. יא. — (6) צרשי תמצא ביאור לדבריו, כי עליו סמך. —
 (7) בברכתו הראשונה. — (8) בתיבה הזאת ביאר גם הוא גם רש"י לשון נקבה של כניו תיבת אשיבנה. — (9) משלי יז, ה. — (10) איוב יא, יא. — (11) משלי יח, כד.

היום על ידי נביא. וכן כל „כעת“ מדבר בעתידות. כדכת' באשר מנחם⁽¹⁾ לו חפץ י"י להמיתנו — עכשיו, — [לא] לקח מידנו עולה ומנחה וכעת לא השמיענו כזאת, לידת הבן שהודיענו שתהיה „כעת“, לשנה הבאה, לא השמיענו, אלא ודאי נחיה ויתקיים לנו בן, שאם היינו מתים, היאך יהיה לנו בן לשנה הבאה. וכן⁽²⁾ כעת חיה את חובקת בן:

כד 1. [ולא הלך כפעם בפעם] לקראת נחשים. לנסות ממקום למקום אולי יוכל לקללם, אלא מעתה נתכוון לברכם בלב שלם. ומתוך כך כת'⁽³⁾ ותהי עליו רוח אלהים כאן, שרוח שכינה שרתה עליו מאהבה ודרך חיבה: 3. שתום העין. פתוח עין, רואה מראות אלהים. כמו ששנינו⁽⁴⁾ עד שישתום ויסתום: 4. אשר מחזה שדי יחזה, פעמים נופל שוכב בלילה ופעמים גלוי עינים ביום. כי עתה היו נבואות הללו ביום. כמו⁽⁵⁾ נופלים על פני השדה בשאול, שוכבים: 6. בנחלים נטיו. ננטיו⁽⁶⁾, מיושרים: כאהלים. כמו⁽⁷⁾ מר ואהלות. [פְּאֶהֳלִים] [וגו' פְּאֶרְזִים] עלי מים⁽⁸⁾ פתח, לפי שהוא במקום חטף, [וכמורהו]⁽⁹⁾ פְּעָרְכִּים על יבלי מים. אבל⁽¹⁰⁾ בחור פְּאֶרְזִים קמץ, שהוא מבורר פְּהָאֶרְזִים: 7. וירום מאנג מלכו. שאול. כל מלכי עמלק נקראין אנג כמו כל מלכי מצרים קרוים פרעה, מלכי פלשתים אבימלך, ושל ירושלים מלכי צדק, אדוני צדק⁽¹¹⁾: 8. תועפות. חזק, כמו⁽¹²⁾ ותועפות הרים לו: 11. איעצך נצה להכשילם, לפי [שי]רצתי אשר יעשה העם הזה לעמך [יהיה] באחרית הימים, אבל עתה בקרוב בחיך לא תירא מהם. וזו היא הנצה⁽¹³⁾ הן הגה היו לבני ישראל בדבר בלעם וגו', וכאן סתם משה את הנצה, לפי שבלחש אמרה בלעם לבלק ולא נודעה הנצה עד שפרשה משה בשעת הצורך: 17. אראנו, אני רואה עתה ועכשיו את העתידות⁽¹⁴⁾ ולא עתה יהיה: כל בני שת. לפי הפשט זה מלך המשיח: 18. יִרְשָׁה. כמו שְׁמָנָה⁽¹⁵⁾ נפש

(1) שופטים יג, כג. — (2) מלכים ב' ד, טו. — (3) בפסוק ב. — (4) כמשה עבודה זרה ה, ג. ד: כדי שישתום ויסתום. — (5) בשמואל א' לא, ח: נופלים בהר הגלבוע. — (6) בכ"י: ננטיו. ובעל קרן שמואל תיקן. — (7) שיר השירים ד, יד ותהלים מה, ט. — (8) בכ"י חסרה תיבת כארזים. — (9) ישעיה מד, ד. ובכ"י כארזים במקום כערבים. — (10) שיר השירים ה, טו. — (11) וכן כתב לבראשית מא, י. מנ. — (12) תהלים צה, ד. — (13) לא, טו. — (14) ר"ל שתיבת אראנו לשון הווה הוא ולא לשון עתיד. — (15) משלי כז, י.

שבעה. ארדטירא⁽¹⁾: 19. וירד מיעקב, יהיה רודה בכל המלכויות איש מיעקב: והאביד שריד מעיר. מאדום. כדכ⁽²⁾ ולא יהיה שריד לבית עשו כי יי דבר: 20. וירא את עמלק. ממקום שהיה שם, משם רואה אותם: ראשית גוים. כתרנומו: 21. איתן מושבך [וגו]. כסבור אתה שאיתן יהא מושבך ושיהא בסלע קנך קיים, לא [י]היה כמו שאתה סבור אלא⁽³⁾ אחר⁽⁴⁾ כן יהיה לבער קין, עד [מה] (המקום רחוק)⁽⁵⁾ אשר אשור תשבך, מלכות אשור⁽⁶⁾ תגלה⁽⁷⁾ אותך בשבי: 23. אוי מי יחיה מפני מלך המשיח בשומו הק' אלה הדברים שיקרך כל בני שת: 24. וצים. כמו⁽⁸⁾ וצי אדיר. דרומן⁽⁹⁾ בלע, הוא בורני גדולה:

כה. 3. ויחר אף. שהתחילה מגפה בעם: 4. והוקע אותם. החוטאים. כמו⁽¹⁰⁾ והוקענום [ל"י] בגבעת שאול, לשון תלייה והריגה: 6. ויקרב אל אחיו. להזנותה, כדכ⁽¹¹⁾ לא תקרבו לגלות ערוה: 8. הקבה. ענין אהל: קבתה. בטנה, כמו⁽¹²⁾ והקבה:

פינחס⁽¹³⁾.

[18. והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם. (כתבו התוספות על התורה בספר דעת זקנים דף עג ע"ד וזה לשונם: ועל זה הקשה ה"ר שמואל ש)הרי משמיני למלואים היה פינחס משוח מלחמה שכן מונה⁽¹⁴⁾ שמחה זו בשבע שמחות שהיתה אלישבע אשת

(1) בכ"י בחילוף אותיות דומות (י' ור', ר' וד', ד' ור'): אירטירא. ובאמת הוא כאשר תיקנתי *héréditaire* ובל"א *erblich* או *angeerbt*. — (2) עובדיה, יח. — (3) הוא פירוש של כי אם שבכתוב. — (4) בכ"י אשר במקום אחר. — (5) הוא פירוש של עד מה שבמקרא. — (6) רצה לפרש לשון נקבה של תשבך. — (7) בכ"י: ויגלה. כי היה נג התי"ו נסרק לשני חלקים ונראית כמו וי. — (8) ישעיה לג, כא. — (9) *dromon* ובל"א *grösseres Kriegsschiff*. — (10) שמואל ב' כא, ו. — (11) ויקרא יח, ו. — (12) דברים יח, ג. — (13) לפרשת פינחס לא נשאר פירוש רשכ"ם. ולמעלה תמצא את אשר נשאר במקום אחר. אבל דברים אחרים הכתובים בתוספות לתורה בשם רשכ"ם לפרשת פינחס הם לקוחים מתוך פירושו למס' בבא בתרא והם דברי הלכה ולא מענין פשט הכתובים. — (14) בויקרא רבא פרשה כ.

אחרן יתירה על האחרות שזיה בן בנה משוח מלחמה. ושמא משם נתן לו להיות משוח מלחמה, אבל לעבודה ולדורות לא, וכאן ניתנה לו הכהונה לכל מילי ולזרעו אחריו ברית כהונה עולם:]

ראשי המטות.

ל. 2. וידבר משה אל ראשי המטות. נשאלתי באניוב בכרך לושרון⁽¹⁾ לפי הפשט היכן מצינו שום פרשה שמתחלת כן? שלא נאמר למעלה וידבר י"י אל משה לאמר איש כי ידר וג', והואך מתחלת הפרשה בדבורו של משה שאין מפורש לו מפי הגבורה? וזו תשובתי. למעלה כת'⁽²⁾ אלה תעשו לי"י במועדיכם לבד מנדריכם ונדבתיכם, שאתם צריכין להביא באחד משלש רגלים משום כל תאחר כמפורש במסכת ראש השנה⁽³⁾. הלך משה ודבר אל ראשי המטות, שהם שופטים, להורות לישראל הילכות נדרים, ואמר להם. הק' צוה לי שיקרבו נדריהם ונדבותם ברגל פן יאחרו נדריהם לפיכך איש כי ידר נדר לי"י, קרבן, או השבע שבועה לענות נפשו לאסור אסור⁽⁴⁾, לא יחל דברו, מוסב על הנדר⁽⁵⁾, כלומר לא יאחר את נדרו עד לאחר הרגלים כמו שצום הק', שכן פרוש לא יחל כמו⁽⁶⁾ ויחל עד בוש⁽⁷⁾ ויחל עוד שבעת ימים⁽⁸⁾ יחל ישראל אל י"י, ימתין ויחכה לו. והמפרש לשון חלול⁽⁹⁾ לפי הפשט טעות הוא בידו. ככל היוצא מפיו יעשה מוסב על השבע שבועה⁽¹⁰⁾, כעניין שפירש בשעת שבועתו יעשה, [ו]לפי הזמן שפירש, הן קרוב הן רחוק. וראייה לדבר. כעניין שני דברים הללו פירש משה במשנה תורה⁽¹¹⁾ כי

(1) היא עיר Loudun במחוז Anjou אשר בארץ צרפת. — (2) כט, למ. — (3) דף ד ע"א. — (4) נראה שר"ל שתיבות לאסור אסור מוכיחן שהשבעה הנאמרת כאן היא על דבר עיניו נפש. — (5) בתוספות שבספר דעת וקנים דף עה ע"א הובאו השאלה והתשובה הוואת בשם רשב"ם על נכון. ובמנחת יהודה שם דף עה ע"ג הובאו כל הדברים בשם מהר"ם מקוצי, ולא ידע מקורם, ובפנעני יזא דף נה ע"א בדיה זה הדבר אשר צוה השתמש בדברי רשב"ם ולא הוזכר שמו. — (6) בשופטים נ, כה כתוב: ויחילו עד בוש. — (7) בראשית ח"י. — (8) תהלים קל, ו. — (9) רש"י על פי ספרי. — (10) כלומר לענות נפש. — (11) דברים כג, כב, כד.

תדור נדר ל"י אלהיך לא תאחר לשלמו [וג'] מתצא שפתיך תשמר ועשית. [כי תדר נדר וג'] כענין איש כי ידר נדר, ומתצא שפתיך תשמר כענין און השבע שבטעה וג': 11. ואם בית אישה נדרה, אבל למעלה כת' (1) ונדריה עליה. אותו פסוק בנדרים הקודמים קודם שנשאה, ומשמע לפי הפשט שהבעל מיפר בקודמין (2): 16. ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו, והיא אינה יודעת ששמע, ונשא את עונה, שאינם מופרים והיא שונגת שלא ידעה אם שמע עד עתה אם לא (3):

לא 5. וימסרו, בעל כרחן לפי שאמר הק' (4) ואחר תאסף אל עמך. מדרש אנדה (5): 12. את השבי. אדם: ואת המלקוח. בהמות: ואת השלל. מטלטלין: 13. אל מחוץ למחנה. כדי שלא יכנסו הבאים מן המלחמה במחנה, מפני טומאת נפש: 23. אך במי נדה, של פרה אדומה לטהרם מטומאת נפש. ושאר דברים לנקותם מאיסור מאכל הנבלע בכלים: 49. עבדיך נשאו את ראש וג' [ו]לא נפקד ממנו איש במגפה. לפיכך (6) ונקרב את קרבן י"י [וג'] לכפר על נפשותינו, שנדרנו מלפני החשבון שנימינו כדי שלא ישלש בנו נגף. ולפיכך ציוה הק' לתתו על עבדת אהל מועד, שכן מצונו בכי תשא וג' (7) ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם [וג'] ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל ונתת אתו על עבדת אהל מועד ויהי לבני ישראל לזכרון וג'. אף כאן (8) ויביאו אותו אל אהל מועד לזכרון לפני י"י. מאבא מרי הרב ר' מאיר שמעתי שיטה זו ועיקר:

לב 17. חושים. נמהרים. כמו (9) החישה מפלט לי:

(1) בפסוק ז. — (2) שלא כדעת רבותינו בנדרים דה עב ע"א ובמקומות אחרים. — (3) בכלל דבריו רצה לומר שאם ידעה האשה שכבר שמעה בעלה, אין לה לעבור על נדריה לפי שהיא יודעת שאינם מופרים. וכן פירש רמב"ן. אבל ראב"ע פירש בענין אחר. — (4) בפסוק ב: אחר תאסף אל עמך. וגם ע"פ הגמרא בנדרים לו ע"ב הנוסחא הזאת עיקר. — (5) בספרי. וגם רש"י הביאו. — (6) בפסוק שאחר זה. — (7) שמות ל, יב. טו. — (8) בפסוק נד. — (9) בתהלים נה, ט: אחישה.

אלה מסעי.

לג. 1. אלה מסעי. כל מסעות וחנייות⁽¹⁾ חוזר ומונה כדי לפרש היכן היו חנונים: 49. ויחנו על הירדן וג' בערבות מואב. שם⁽²⁾ וידברו י"י אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו: 55. לשכים בעיניכם. לשון של קצצים וסרפדים הנקבים את העינים כמו⁽³⁾ דגני סך את דרכך בסירים. ובספר יהושע מוכיח [שכ'] שם⁽⁴⁾ והיו לכם לפח ולמוקש ולשוטט בצדיכם [ולצננים בעיניכם. ולשוטט] לשון⁽⁵⁾ אבי ישר אתכם בשוטים. שוט לסוס. ולצננים, גם הוא ממני קצצים המזיקים לבני [אדם]. מנחם בן סרוק⁽⁷⁾ חברו עם⁽⁸⁾ ואל מצנים יקחחו. אך אני מפרשו⁽⁹⁾ לשון⁽¹⁰⁾ כצנת שלג. שהרי שם כתוב⁽¹¹⁾ אשר קצירו רעב יאכל ואל מצנים יקחחו ושאר צמים חילם, כלומר הליסטים הרעבים והערומים—צנים⁽¹²⁾—והצמאים יקחו ממנם: 56. כאשר דמית, חשבת, לעשות להם, אשר צויתי לכם לא תחיה כל נשמה ואתם מותירים אותם ומחיים אותם, אעשה לכם, שלא אחיה אתכם:

לד. 2. זאת הארץ אשר תפל לכם בנחלה⁽¹³⁾. רבינו וקיני פירש וצייר תחומין ואע"פ כן אפרש בקוצר. כי תחלה הכתוב פירש גבול דרום ואחר כך גבול מערב כי הים הגדול הוא גבול מערבי ואחר כך צפון ואחר כך מזרחי: 3. על ידי אדום. סמוך לאדום: 4. ונסב לכם. שם בולט הגבול: ויצא [וגו'] ועבר [וגו']. דרך ישר בלא הקף: 5. והיו תוצאותיו הימה, וגבול [דרום כלה שם בקרן] דרומית מערבית: 6. וגבול ים, כלומר וגבול מערבי כיצד? והיה לכם הים הגדול וגבול [גבול] מערב: וגבול. חכמים⁽¹⁴⁾ פירשו לרבות ניסים⁽¹⁵⁾ שבים, הם אי הים: 7. תתאן. תתחמו, לשון תחום וגבול: לה. 5. אלפים באמה. אלה אמה מגרש והשאר שדות וכרמים: 11. והקריתם. וזימנתם: 14. את שלש הערים תתנו מעבר

(1) בכ"י בחלוף אותיות דומות: וחניויות. והמדפיסים הוסיפו לחטוא. —
(2) פסוק נ. — (3) הושע ב, ה. — (4) יהושע כג, יג. — (5) מלכים א' יב, יא. —
(6) משלי כו, ג. — (7) במחברת צנ. I. — (8) איוב ה, ה. — (9) תיבת מצנים שבאיוב. — (10) משלי כה, יג. — (11) באיוב ה, ה. — (12) הערומים הוא פירוש של מצנים שבמקרא כי נוף הערום בלי לבוש תבואה צנה ביום שלג וקרח בלילה. — (13) בכ"י: לנחלה. — (14) גיטין דף ח ע"א. — (15) הנקודות העתקתי מב"י.

לירדן. אותן הבריל משה בחייו כדכת' ⁽¹⁾ או יבריל משה: 31. [ו] לא תקחו כופר. לא יפטר בממון א': 32. עד מות הכהן. הגדול ⁽²⁾. לפי פשוטו כל ימי השופט הגדול, דוגמת ⁽³⁾ אסיריו לא פתח ביתה: 33. כי אם בדם שפכו ⁽⁴⁾. אני אומר שהוא נקיד מן הדין מלא פום לפי פירושו כי אם בדם האיש השופך את הדם ⁽⁵⁾: לו 6. לטוב בעיניהם. מן שבט שלהם, לפי הפשט ⁽⁶⁾:

ונשלם חומש הפקודים:

(א) בברייתא דר' אליעזר ⁽⁷⁾ מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו יצא. כיצד? [ו] לא תקחו כפר לנפש רוצח וגו'. והלא הרינת רוצח בכלל כל העונשין? ולמה יצאה? ללמד על שאר עונשין. ומה הוא מלמד עליהן? לרוצח אין לוקחין כופר, אבל לשון ועין ליד ורגל לכזיה ולחבורה ולשאר חבלות לוקחים כופר ⁽⁸⁾:

⁽¹⁾ דברים ד, מא. — ⁽²⁾ עיין RSBM דף 41 הערה 3 בסופה. — ⁽³⁾ ישעיה יד, יו. ורצון רשבים לומר שערי המקלט הן כמו בתי כלאים לרוצחים בשוגג ודם שם כמו אסירי השופט הגדול כי על פי בית דין גולים שמה כאמור בפסוק כה. והגלות בעיר המקלט היא כדמות כפרה לשונתם. ובמות השופט הגדול תכלה הכפרה אשר נזרו אנשי המשפט אשר הם תחת ממשלתו. וכמו שנאמר בנבוכדנצר לגנאי שכל אסיריו החבאו בבתי כלאין כל ימי חייו, כן שבח הוא וצורך גדול להבין ממשלת הכהן הגדול שכל הנגלים על ידו או תחת ממשלתו לעיר מקלט ישבו שם כל ימי חייו. — ⁽⁴⁾ בכי בטעות: שפכה, בהא. — ⁽⁵⁾ עיין את אשר כתבתי בספרי RSBM בדף 59 בהערה 2. — ⁽⁶⁾ שלא כדברי ר' יהודה בשם שמואל בבבא בתרא דף קכ ע"א. — ⁽⁷⁾ בבביתא דשלשים ושתים מדות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי בסימן כה. — ⁽⁸⁾ כל זאת היא הוספה מאוחרת ונכתבה באותיות קטנות בכי להבדילה מפירוש רשבים שלפניה ושלאהריה:

דעת

אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il